

Ірина ПОКРОВСЬКА, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-7826-3148

e-mail: irem2003@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Аліна КОГУТ, магістрант

ORCID ID: 0009-0007-0687-6272

e-mail: alinaviko@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ТУРЕЦЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ДИСКУРС ЯК КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ ТА СОЦІОЛІНГВАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Вступ. Зростання уваги до мовлення як складного соціолінгвального явища зумовили появу та розвиток дискурсивних досліджень. У зв'язку із збільшенням воєнних конфліктів протягом останніх років, в Україні актуалізувалося питання військового перекладу та потреба розробки теорії військового дискурсу та особливостей його перекладу.

У статті розглядається сутність понять "дискурс", "військовий дискурс" крізь призму інституційних особливостей. Метою дослідження є виявлення впливу культурно-історичних та соціолінгвальних чинників на виникнення турецького військового дискурсу та способи творення турецької військової лексики.

Методи. У розвідці застосовано такі методи: метод контекстуального аналізу – для визначення семантики мовних одиниць військової сфери в контексті; метод структурно-словотвірного аналізу – для виявлення способів та механізмів утворення турецької військової лексики; метод функціонального аналізу – для виявлення особливостей функціонування мовних одиниць у військовому дискурсі.

Результати. У статті розглянуто давньотюркські дієслова *ak-* і *bas-* і структури, похідні від цих дієслів, із погляду семантичної варіативності. Виходячи з теорії просторової та часової концептосфер встановлено, що слова, маючи природну спрямованість, у процесі семантичної диверсифікації набувають військового значення.

У дослідженні проаналізовано один із найбільш часто використовуваних термінів історичної турецької військової термінології, *sü* (~ *sū*) 'солдат, армія тощо', а також терміни, утворені з використанням лексики *sü*.

Простежено появу військової термінології шляхом запозичень з інших мов, а також лексико-семантичним (перенесення, розширення, звуження та зміна значення) способом.

У військовому дискурсі виявлено появу нових ментальних одиниць (концептів, стереотипів, сценаріїв, концептуальних полів, цінностей та ін.), що формують національний/глобальний військовий дискурс – "терміни-коди", які здійснюють індоктринацію сучасної Туреччини.

Висновки. Проаналізувавши окремі культурно-історичні та соціолінгвальні особливості творення турецького військового дискурсу, ми зробили висновок про глибокий зв'язок між тюркською військовою термінологією та природним світосприйняттям. Розвиток військової термінології слід розглядати в контексті історії військової культури та взаємозав'язків і запозичень.

Також творення турецької військової термінології відбувалося лексико-семантичним та морфолого-синтаксичним способами.

Оскільки військовий дискурс був частиною націєтворення в новій Турецькій республіці, це питання потребує окремої розвідки.

Ключові слова: турецька мова, дискурс, військовий дискурс, військова лексика, військова термінологія, терміни-коди.

Вступ

На початку ХХІ ст. у зв'язку з виникненням і загостренням значної кількості збройних конфліктів у країнах мусульманського світу, російською агресією проти України посилюється протистояння світового масштабу. Воєнні конфлікти зумовлюють увагу до військової сфери, а також актуалізують питання військового перекладу, зокрема і дослідження військового дискурсу.

З перших днів російського вторгнення Туреччина пропонувала себе в ролі переговорного майданчика між росією і Україною та продовжує активно підтримувати нашу державу, наголошуючи, що вона повинна звільнити всі свої території. У нас спільні інтереси в оборонно-промисловому комплексі. За таких умов необхідність коректного перекладу задля посилення співробітництва у військовій сфері є очевидною. Усе вищесказане зумовлює актуальність дослідження. **Метою дослідження**

є визначення особливостей творення турецького військового дискурсу як культурно-історичного та соціолінгвального феномену.

Методи

У розвідці застосовано такі методи: метод контекстуального аналізу – для визначення семантики мовних одиниць військової сфери в контексті; метод структурно-словотвірного аналізу – для виявлення способів та механізмів утворення турецької військової лексики; метод функціонального аналізу – для виявлення особливостей функціонування мовних одиниць у військовому дискурсі.

Огляд літератури. У турецькому мовознавстві ми не виявили праць, в яких би комплексно аналізувалося поняття "військовий дискурс". Турецькі мовознавці у своїх дослідженнях приділяють увагу аналізу етимологічних та семантичних (М. Кукташ (Kuktaş, 2022)), структурних (С. Індже (İnce, 2020)) особливостей запозичень у військовій сфері, військовій термінології (С. Екер (Eker, 2006b)).

Особливості перекладу військової лексики в українському мовознавстві розкрито у дослідженнях Л. Бондаренко, М. Зайцевої, О. Ковтун, Ю. Космацької, Ю. Полежаєва та ін. Також вивчали шляхи творення військової лексики та її семантики А. Андріянова, Д. Василенко, І. Литовченко, С. Кравець, Т. Панько, Р. Стацюк, Л. Туровська та ін. Вивченню лінгвальних і соціолінгвальних параметрів англословної лексики та фразеології військової сфери присвячені дослідження В. Погонєць. Здійснено упорядкування турецької військової термінології в українському перекладі В. Підвойним.

Сьогодні сфера вживання терміна "дискурс" є доволі широкою. Він включає мову у національний, культурний, соціальний, психологічний контексти. Ще голландський лінгвіст Т. ван Дейк, засновник сучасної теорії дискурсу, зауважував, що "...дискурс вбирає у себе всю різноманітність історичної епохи, індивідуальних та соціальних особливостей комуніканта та комунікативної ситуації, у якій відбувається спілкування. Тому, у дискурсі відображаються менталітет та культура як національна, загальна, так й індивідуальна, приватна" (Пасенчук, 2017, с. 52). В. Погонєць трактує дискурс як "...комунікативну підсистему мовлення (текст у сукупності з позамовними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками)" (Погонєць, 2019, с. 6).

Виокремлюють чотири аспекти визначення сутності дискурсу: 1) зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; 2) замкнена цілісна комунікативна ситуація (подія), складниками якої є комуніканти й текст, як знаковий посередник, зумовлена різними чинниками, що опосередковують спілкування й розуміння (соціальними, культурними, етнічними тощо); 3) стиль, підмова мовного спілкування; 4) зразок мовної поведінки в певній соціальній сфері, що має відповідний набір змінних (Селіванова, 2011, с. 121).

І. Шевченко та О. Морозова, які на нашу думку запропонували одну із найбільш повних типологій, під дискурсом розуміють мовлення у контексті соціальної та мисленнєвої діяльності і визначають дискурс як інтегральний феномен, як мисленнєво-комунікативну діяльність, яка протікає в широкому соціокультурному контексті, є сукупністю процесу та результату, характеризується континуальністю та діалогічністю (Шевченко, 2005, с. 26–28).

Надзвичайно важливим для розуміння терміна "дискурс" є розмежування понять "дискурс", "текст" і "мовлення". Хоча між текстом і дискурсом багато спільного, отожднювати їх не можна. С. Єрмоленко у своєму дослідженні представила дискурс з трьох позицій, вважаючи що: 1) дискурс – це насамперед одиниця спілкування, більша за речення, в якій міжреченнєві зв'язки забезпечують цілісність і зв'язність висловлювання, логічне розгортання думки; 2) водночас дискурс є висловлюванням, що виявляє себе як безпосередня мовна діяльність, яка реалізується у конкретній життєвій ситуації, у певній формі спілкування, поведінки, міміки, жестів, настрою мовця, а також у характерних соціокультурних, психолінгвальних умовах, коли на перший план виступає соціальна роль мови; 3) дискурс – це текст (письмовий і усний), який об'єднано наскрізною ідеєю, одним мотивом, який розглядається у широкому контексті його творення і сприймання, оскільки відбиває національно-культурні, соціальні, психічні умови (Українська мова, 2000, с. 142).

Систематизуючи різні типологічні дослідження, Ф. Бацевич розрізняє дискурс "...за отожднюванням із предметом дослідження різних наук; сприйманням як вияву культурної комунікації; етнокультурними особливостями спілкування; культурно-історичними особливостями комунікації; соціальними, віковими та статевими характеристиками учасників комунікації; типами та формами мовлення, принципами побудови повідомлення, його риторикою; характеристиками мовлення окремої людини і груп людей" (Бацевич, 2009, с. 153–154).

Оскільки в сучасній лінгвістичній науці немає узгодженого підходу, ми будемо використовувати поняття "текст" і "дискурс" у значенні, яке представив В. Балабін, розуміючи текст як "письмовий або усний цілісно-смісловий масив мовних одиниць, об'єднаних логіко-синтаксичними зв'язками,

комунікативною функцією, тематичною спрямованістю, композиційною макроструктурою та стилізовою доміантою", а дискурс як когнітивно-лінгвальну форму "об'єктизації смислів в мовленні й текстах навколо певних концептів з урахуванням прагматичних, соціокультурних, психолінгвістичних, естетичних та інших позамовних чинників" (Балабін, 2020, с. 229). На думку науковця, в українському перекладознавстві вивчення поняття "військовий дискурс" розпочалося з праці В. Вигівського "Структурно-семантичні, стилістичні та прагматичні особливості військових омофраз (на матеріалі англомовної військової фразеології)". У цьому дослідженні під військовим дискурсом розуміється "мисленнєво-комунікативна взаємодія у професійному середовищі військовослужбовців, що охоплює ситуації офіційного і неофіційного спілкування" (Балабін, 2020, с. 230).

Оскільки функціонування дискурсу пов'язано з історичними та соціокультурними умовами, які його породжують, та суспільними відносинами, в яких він існує, то характерними ознаками дискурсу є історичність та соціальність. В. Погонєць розглядає військовий дискурс "...як комунікативну підсистему мовлення (текст у сукупності з позамовними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками)" (Погонєць, 2019, с. 6). У своєму дослідженні В. Погонєць виділяє два основних, на її думку, види військового дискурсу: формальний і неформальний. "За формою військовий дискурс представлений монологічним (статті, огляди тощо) та діалогічним спілкуванням (військовослужбовців, журналістів, політиків та ін.)" (Погонєць, 2019, с. 7).

Інші науковці вважають, що "військовий дискурс – це військова когнітивно-комунікативна система, яка представляє собою систему концептів, що відображають уявлення про реальні та уявні об'єкти, явища та їх взаємодію в сфері військового протистояння, їх раціональну та емоційну оцінку, і засоби вираження, що забезпечують комунікацію членів військового співтовариства між собою та із зовнішнім світом в різноманітних ситуаціях взаємодії і протидії" (Корольова та ін., 2021, с. 372).

Результати

Військовий дискурс як специфічний тип мовленнєвої діяльності, пов'язаний із війнами чи збройними конфліктами. Він характеризується використанням спеціальної лексики, фразеології, навіть сленгу.

Для військового дискурсу важлива лінгвокультурна історія. У турецькій лінгвістиці спостерігається інтерес до просторової та часової концептосфер, зокрема у працях Д. Геркмен (Herkmen), Ф. Агджа (Ağca), К. Азили (Azili). У праці Меліха Кукташа "Семантична варіативність від природи до військової термінології в контексті давньотуркських дієслів *ak-* та *bas-*" досліджуються вказані дієслова, які набули нового військового значення в ході історичного розвитку в орхонській, уйгурській, караханідській мовах тощо. Ці слова пережили процес семантичної диверсифікації, відобразивши зв'язок турків із природою, способом життя і віруванням.

Автор аналізує давньотурецьку мову з позицій теорії під назвою "принцип спрямованості", яка визначає, що мислення людини не може бути незалежним від простору і що слова виникають на основі простих розмірних характеристик простору. Відповідно до цієї теорії дієслова, які виражають військові дії, завжди вказують вперед, якщо немає конкретних виразів, що вказують на відступ або іншу тактику. У табл. 1 автор подає слова, які на його думку мають природну спрямованість, а в процесі семантичної диверсифікації набувають військового значення:

Таблиця 1

Деякі дієслова з природною спрямованістю

Вісь	Напрями	Дієслова
Горизонтальна вісь	вперед (→)	<i>aş-, ak-, oz-, öt-, teg-, keç-</i>
	назад (←)	<i>kel-, yak-, yagu-</i>
Вертикальна вісь	вгору (↑)	<i>aq-, ör-, uç-, tik-, tüt-</i>
	вниз (↓)	<i>in-, bas-, bat-, çök-, tök-</i>
Бічна вісь	вправо (→)	<i>evir-, tevîr-, tön-, tür-, yan-</i>
	вліво (←)	

У табл. 1 дієслово *ak-* означено як спрямоване вперед (→) на горизонтальній осі, а дієслово *bas-* – вниз (↓) на осі вертикальній. Якщо зосередитися на військових значеннях дієслів, то відповідно до теорії обидва слова спрямовані вперед по горизонтальній осі.

У системі, заснованій на дієслові *ak-*, подібно до того, як дієслово *ak-* використовується для позначення рідини або річки, що несе воду, так і рух армій у великій кількості використовується з дієсловом, що виражає рух рідини. Так позначено у найдавніших написах. У мисленнєвому світі турків існує ситуація уподібнення руху воїнів до руху рідини, заснована на ідеї, що армія є

"переповненою". Дослідник визначає, що дієслово *ak-* демонструє семантичний розвиток за схемою *рух на основі природи > рух рідини – рух війська ~ подібність > військове значення*. Дієслово *ak-* є передовим на горизонтальній осі за принципом спрямованості в базовому значенні. Військове ж значення, якого воно набуло в результаті семантичної диверсифікації, також знаходиться попереду на горизонтальній осі. Крім того, від дієслова *ak-* були виявлені такі похідні як *akın, akıt-, akınçı, akıgılg, akıgsız, akar suv*. Деякі з них пов'язані з буддійською термінологією, інші мають військове значення (Kuktaş, 2022, с. 349).

У дієслові *bas-* спостерігається перехід від основного значення до військового. Виявлено перехід від таких значень, як 'наступати на землю', 'наступати на літеру', до військового значення. Семантичний розвиток можна описати як дієслово *руху > атака армії - раптовий рух ~ подібність > військове значення 'зробити раптовий напад'*. Ці семантичні зміни відбуваються в основному від природного до військового напрямку.

З огляду на принцип спрямованості, дієслово *bas-* було в основному вниз по вертикальній осі, але коли воно досягло військового значення, воно набуло напрямку "вперед" по горизонтальній осі. Аналогічно, якщо взяти до уваги вираз *sunug batım*, який є військовим поняттям, то видно, що укол списа порівнюється із заходом сонця, і видно, що від військового поняття за допомогою метафори воно досягло значення зображення природи. Якщо основне значення дієслова *bat-* – 'бути похованим', то зникнення сонця на горизонті з ударом списа уподібнюється *sunug batım*. Але тут, у формі *природа > військова концепція > природа*, відбувається трансформація від природи до військової концепції і від військової концепції назад до природи. Відбувається еволюція в бік полісемії у формі *рух поховання > проміжна фаза > заколювання об'єкта > проміжна фаза > зникнення сонця*.

Усі ці випадки показують, що перехід дієслів природи або руху до військового значення потребує аналізу. У цьому дослідженні проведено семантичний аналіз дієслів на *-ak-* та *-bas-* і зазначено, що семантичний розвиток цих дієслів, які розглядаються як військові, слід розглядати більш детально з погляду історії військової культури.

На думку автора, у сучасних тюркських мовах є багато прикладів вищезгаданої семантичної варіативності. Ця ситуація помітна у таких виразах, як *düşmanı denize dökmek* 'загнати ворога в море', *düşmanı püskürtmek* 'відбити ворога', *düşman safarına sızmak* 'проникнути в ряди ворога'. Дія руху води, яка є рухом у природі, уподібнюється солдатам, виходячи з того, що армія – це натовп людей. Іншими словами, рух води уподібнюється колективним рухам солдатів. Окрім дієслів *dök-, püskürt-, sız-* з турецької мови, як приклади можна навести дієслова *ak-, bas-* та їхні похідні. Якщо навести ще кілька прикладів з давньотюркської мови, то одним із найважливіших має бути дієслово *bög-*. У *Kitâbu Dîvânü Lugâtî't-Türk* *bög-* означає 'відрізати воду, воїн; збирати воду, воїн'. Крім того, *bög-böglün-* є пасивною формою, що означає 'набирати воду, солдатів'. Знову ж таки, дієслово *çömiş-* з *Kitâbu Dîvânü Lugâtî't-Türk* пов'язаного з рідиною, у значенні 'пірнати глибоко, занурюватися у ворожі лави' у зв'язку з війною. Це можна навести як приклади згаданої семантичної диверсифікації. Отже, ця семантична варіативність має бути загальним явищем, яке необхідно дослідити в більшості періодів тюркської мови (Kuktaş, 2022, с. 349).

Творення турецької військової термінології також досліджував у турецькій лінгвістиці С. Екер. У своїй розвідці "Міждисциплінарне дослідження *Sü* та історичних військових термінів з *Sü*" він здійснив аналіз походження військової лексики, починаючи від рунічних письмових текстів турецької мови, дослідив вплив війн різних історичних періодів на розвиток бойової зброї та технологій, що відповідно впливало на формування військової термінології. Автор звертався також до військової літератури і документів, в яких узагальнено відомості про дії командирів і їхніх військових частин, пережиті ними події. У дослідженні аналізується один із найбільш часто використовуваних термінів історичної турецької військової термінології, *sü* (~ *sü*) 'солдат, армія тощо', а також терміни, створені за допомогою *sü*. Це слово стало основним елементом тюркського військового словотворення, фундаментальною частиною турецької з найдавніших періодів.

Дослідження, яке здійснив С. Екер, є взірцем застосування порівняльно-історичного методу, тобто порівняльно-історичного мовознавства. Порівнюючи звукові значення в давньокитайській мові, в рунічних турецьких письмових текстах, в уйгурських текстах у формах *suu* і *so*, а також в історичних кипчацьких і огузьких джерелах, автор приходить до висновку, що починаючи з рунічних текстів турецькою, китайською, согдійською мовами зустрічаються назви військових чинів і звань.

Аналізуючи різноманітні джерела, дослідник підрахував, що кількість військових термінів, похідних від *sü*, перевищує сотню. Наприклад, термін *sübaşı ~ subaşı* 'офіцер', створений після мовної революції, *süel* 'військовий' тощо. У сучасній військовій термінології термін *sü* має щонайменше

9 різних значень: 1. Рядовий, одиночний рядовий, окремих рядовий, 2. солдатський, 3. підрозділ, 4. армія, 5. кампанія, 6. операція, 7. битва, 8. війна/битва, 9. фронт тощо.

Від слова *'subay'* – офіцер відбулося творення військових чинів і звань в турецькій мові. Наприклад, *muavazaf subay* (штатний офіцер) *açıkta bulunan subay* (позаштатний офіцер), *beden terbiyesi öğretmeni subay* (офіцер – наставник із фізичної підготовки), *bölük nöbetçi subay* (черговий по роті), *buyruk subay* (офіцер для доручень), *yedek subay* (офіцер у відставці), *topçu subay* (артилерист) тощо.

Назви рангів і підрозділів, що змінювалися залежно від соціальних, політичних чи військових обставин, також відображають культурну орієнтацію. Такі доісламські терміни, як *kagan*, *beg*, *tigin*, *sü*, були замінені в ісламський період словами на кшталт *sultan*, *emir*, *şehzade*, *asker*. Із зміною соціокультурного середовища до військової термінології почали додаватися західні запозичення, зокрема *general*, *amiral*, *mareşal*.

У Турецькій Республіці такі запозичення обмежені кількома назвами чинів, тоді як у збройних силах тюркських республік, що залишилися в складі Радянського Союзу, вони мають значно ширше поширення. Однак найдавніші назви рангів турецької військової термінології такі, як *beg* (*bay*), *binbaşı*, *yüzbaşı*, *çavuş*, *onbaşı*, продовжують використовуватися і в сучасній турецькій армії. Ці терміни, які зустрічаються також і в інших мовах, символізують понад двотисячолітню інституційну традицію турецької армії (Eker, 2006b, с. 328).

Сучасна турецька військова термінологія утворювалася також шляхом запозичень з інших мов. Ці процеси докладно проаналізував турецький дослідник С. Індже (İnce, 2020). У Словнику турецької мови (Türkçe Sözlük, 2011) він відзначив запозичення з різних мов: арабської (*istihkâm* 'військова інженерія', *karargâh* 'штаб-квартира', *kita* 'військовий підрозділ', *müfreze* 'загін'), французької (*garnizon* 'гарнізон', *grup* 'група', *apolet* 'погони'), італійської (*kumanya* 'припаси', *abluka* 'блокада'), перської (*namlu* 'ствол', *siper* 'траншея'), англійської (*mayın* 'міна', *gambot* 'канонерський човен', *tim* 'бригада'), німецької (*general* 'генерал'), угорської (*palaska* 'ремін з кишенями для зберігання куль або стрічки для носіння боєприпасів'), грецької (*sakuleta* 'снаряд зроблений шляхом заповнення цвяхами, болтами та іншими матеріалами'). Найбільше запозичень було виявлено з арабської та французької мов, що обумовлено історично.

Турецькі військові терміни утворювалися не тільки шляхом запозичення з інших мов, а й, наприклад, лексико-семантичним (перенесення, розширення, звуження та зміна значення) способом. Цей спосіб творення передбачає, що не змінюються фонетичні і граматичні характеристики, а з'являється інше значення слова. Це можливо шляхом:

а) перенесення значення: *kale* – первісне значення 'фортеця, замок', у військовому дискурсі означає укріплений оборонний пункт або навіть захищену базу. Слово *akıncı* в Оманській імперії позначало наступальну легку кавалерію, тепер це сучасна назва ударного безпілотної – '*Bayraktar Akıncı*'. Слово *karargâh*, яке дослівно перекладається як 'місце проживання', стало означати штаб військової частини. *Sephe* (букв. 'фасад', 'лице будівлі') використовується у військовому значенні як 'фронт, лінія бою';

б) розширення значення: *birlik* – у звичайній мові означає просто 'єдність', а у військовій термінології розширено до значення 'військове з'єднання', тобто певна кількість військ. Слово *ateş* буквально перекладається як 'вогонь', а у військовій справі – як 'стрільба, артилерійський або кулеметний обстріл'. Розширено значення слова *komutan* (букв. 'керівник', 'голова'), тепер це не тільки цивільний керівник, а також 'командир у військах';

в) звуження значення: *müfreze* буквально перекладається 'група людей', у військовому дискурсі значення звужено до 'військовий підрозділ' (зазвичай взвод або менша група). *Kuvvet* (букв. 'сила') у військовому контексті означає 'збройне формування, війська'. *Tümen* буквально перекладається як 'велика група', але у військовій термінології стало вузьким терміном для позначення дивізії (військове формування певного масштабу);

г) зміна значення: *sefer* спочатку означало 'подорож', 'мандрівка', а у військовому значенні 'похід', 'кампанія', 'мобілізація'. *Sevk* перекладається як 'направлення, пересування'; у військовому контексті означає 'передислокацію військ або транспортування військового майна'.

У сучасній турецькій мові можемо говорити про багатозначність термінів. Слово *ağız* (рот), яке використовується наприкінці слова, утворює додаткові значення: *dört yol ağızı*, *gaz ağızı*, *namlu ağızı*, *top ağızı*, *ağızlık*.

Для творення військових термінів також використовується два типи ізафету: безафіксний ізафет (*komando birliği* – 'командне з'єднання' (буквально 'командос-підрозділ'); *tank taburu* – 'танковий батальйон'; *savaş gemisi* – 'бойовий корабель' (букв. 'війна-корабель'); *hava kuvvetleri* – 'повітряні сили'; *roket saldırısı* – 'ракетна атака') та одноафіксний ізафет (*ordu karargâhı* – 'штаб армії' (букв. 'армія-штаб-її');

tümen komutanı – 'командир дивізії' (букв. 'дивізія-командир-ї'); *sınır hattı* – 'лінія кордону'; *askerî üs* → *üs* – 'база'; *askerî üssü* – 'військова база'; *mühimmat deposu* – 'склад боеприпасів').

Лінгвісти, які вивчають дискурсологію, аналізуючи понятійний апарат військового дискурсу, вже виходять за межі лексикології та словотворення, оскільки "будучи важливою частиною національної культури, військова комунікація фіксує особливості *воєнного дискурсу* за допомогою ментальних одиниць (концептів, стереотипів, сценаріїв, концептуальних полів, цінностей тощо), що визначають зовнішньополітичні погляди суб'єктів воєнної ситуації" (Стаднік, 2016, с. 65).

Військовий дискурс у сучасній Туреччині пронизує практично усі аспекти суспільного життя. У статті А. Чаталбаша аналізується його роль в індоктринації Туреччини. Націєтворення стає питанням номер один після Французької революції, коли правлячі еліти спрямували усі свої зусилля на формування модерної нації. Після заснування молодого республіки батьки-засновники, які самі були військовими, хоча згодом дехто і відмовлявся від військової служби, мали тривалий період часу на реалізацію своєї політики щодо націєтворення. По суті, військовий дискурс складався з чотирьох аспектів: "Перш за все, турецькі збройні сили самі по собі використовуються як інструмент для індоктринації турецьких громадян відповідно до нової парадигми. По-друге, загальна освіта є одним з найбільш типових інструментів у світі, використовується для привчання який населення країни до нових перспектив. У турецькому прикладі військовий дискурс займає особливе місце в турецькій національній системі освіти, від самого початку і до кінця навчання в коледжі. По-третє, політична мова в турецькому середовищі наповнює кожного громадянина військовою перспективою. Уникнути її впливу майже неможливо. І, нарешті, засоби масової інформації сприяють посиленню процесу милітаризації і легітимізують військову опіку над країною" (Çatalbaş, 2022, с. 1004).

Терміни-коди відображають стратегію державної політики, є її складовою, та стають на захист національних інтересів. На думку Н. Акульшиної, формування національного/глобального військового/воєнного дискурсу відбувається саме за допомогою "термінів-кодів". У документі "Доктрина "Блакитна батьківщина" 2022 року" ("Mavi Vatan doktrini 2022") як цілісний геополітичний концепції увиразнюється воєнно-політичні плани Анкари на найближче десятиліття. В основу нової доктрини лягли коди: "османізм", "пантюркізм", які можна розглядати як "неоосманізм" (тур. *yenî osmanlılık*) та "неопантюркізм", (тур. *neo-türkçülük*) "м'яка сила" (тур. *yumuşak güç*) у значенні 'здатність змінювати поведінку інших шляхом не прямого примусу, а розповсюджуючи на них свої цінності'. Це цікавий напрям, який потребує додаткових досліджень.

Дискусія і висновки

Військовий дискурс є невід'ємною частиною як воєнного, так і мирного життя нації, представляючи "... лінгвоментальну образну картину світу, яка містить слова, терміни, вирази, символи, асоціації та емоції, пов'язані зі зброєю, бойовими діями, стратегією та тактикою війни" (Стаднік, 2016, с. 65). У ньому відображаються мовні, культурологічні, економічні, політичні, етнічні, національні та інші ментальні поля картини світу.

Отже, дослідження етимології й семантичної еволюції військової лексики у турецькій мові дозволяє глибше зрозуміти механізми формування військового дискурсу як культурно-історичного і соціолінгвального феномену. Враховуючи сучасні глобальні процеси і особливості українсько-турецького співробітництва в оборонній сфері, аналіз військового дискурсу і коректний переклад військової лексики набувають особливої актуальності.

Таким чином, турецький військовий дискурс можна розглядати як специфічний вид комунікативної діяльності, що має глибокі культурні корені, відзначається особливою семантикою руху і простору та потребує уважного врахування при міжмовній і міжкультурній комунікації, особливо у сфері військового перекладу.

Внесок авторів: Ірина Покровська – концептуалізація, перегляд і редагування; Аліна Когут – методологія, валідація даних, написання (оригінальна чернетка).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Акульшина, Н. Т. (2016). Терміни-коди як фактор формування національного/глобального воєнного дискурсу (на прикладі перської, української та англійської мов). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* (10), 6–10.

Акульшина, Н. Т. (2022). Алгоритм та методика дослідження військової термінології (на матеріалі української, перської та англійської мов). *Studia Linguistica*, (21), 9–19.

Балабін, В. В. (2020). *Теоретичні засади військового перекладу* (Дис. д-ра філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка

- Бацевич, Ф. С. (2009). *Основи комунікативної лінгвістики* (2-ге вид., доп.). ВЦ «Академія».
- Ермоленко, С. Я. (б.д.). *Дискурс. Тезаурус з лінгвістичної термінології*. Лінгвістичний портал «MOVA/info». http://www.mova.info/mov_thes.aspx?l1=68
- Корольова, Т., Соріч, Р., & Александрова, О. (2021). Військовий дискурс та особливості його перекладу. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*, (33), 369–386.
- Пасенчук, Н. В. (2017). *Поняття дискурсу як комунікативної події та текстової категорії*. *Science and Education a New Dimension. Philology*, (123), 52–56.
- Підвойний, В. (2016). *Турецько-український словник військової термінології*. ВПЦ "Київський університет".
- Погонєць, В. В. (2019). *Поповнення військової лексики та фразеології англійської мови: лінгвальний та соціолінгвальний параметри* (Автореф. дис. канд. філол. наук, 10.02.04). Запорізький національний університет.
- Селіванова, О. О. (2011). *Лінгвістична енциклопедія*. Довкілля-К.
- Стаднік, І. О. (2016). Лінгвістична відповідність понять "воєнний" дискурс vs "військовий" дискурс. *Science and Education a New Dimension. Philology*. IV(22). Вип. 99, 63–66.
- Українська мова: Енциклопедія*. (2000). Українська енциклопедія.
- Шевченко, І. С. (Ред.). (2005). *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Монографія. Константа.
- Eker, S. (2006a). Sü ve sū ile yapılan tarihî askerî terimler üzerine disiplinlerarası bir inceleme. *Türkbilig*, (12), 104–133.
- Eker, S. (2006b). Subay, Astsubay; Er, Erat/Erbaş Terimleri Üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, (658), 327–340.
- İnce, S. (2020). Türkçe sözlük'te askerlik alanındaki alinti terimler üzerine. *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1–32. <https://dergipark.org.tr/en/pub/stad/issue/64242/585467>
- Kuktaş, Melih. (2022). Eski Türkçe ak- ve bas- Fiilleri Bağlamında Doğadan Askerî Terminolojiye Semantik Çeşitlenme. 3-5 Ekim 2022 I. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*. (BİLDİRİ, bildiri kitabı basım aşamasında)
- Çatalbaş, A. Ü. (2022). Militarism and Military Discourse in the Creation of a Nation: The Example of Turkish Modernization. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 1003–1011. <https://doi.org/10.18506/anemon.1096724>
- Tunç, G. (2008). Askerliğe ilişkin argo ifadelerdeki metaforik yapı. *Milli Folklor*, (78), 105–108.

REFERENCES

- Akulshyna, N. T. (2016). Code terms as a factor in the formation of national/global military discourse (using the example of Persian, Ukrainian and English languages). *Current problems of philology and translation studies*, (10), 6–10 [in Ukrainian].
- Akulshyna, N. T. (2022). Algorithm and methodology for researching military terminology (based on Ukrainian, Persian and English materials). *Studia Linguistica*, (21), 9–19 [in Ukrainian].
- Balabin, V. V. (2020). Theoretical foundations of military translation (Thesis of Doctor of Philology). Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
- Batsevych, F. S. (2009). *Fundamentals of Communicative Linguistics* (2nd ed., supplemented). Academic Center "Academy" [in Ukrainian].
- Chatalbash, A. Ü. (2022). Militarism and Military Discourse in the Creation of a Nation: The Example of Turkish Modernization. *Anemon Mush Alparslan University Journal of Social Sciences*, 10(3), 1003–1011. <https://doi.org/10.18506/anemon.1096724>
- Eker, S. (2006b). On the terms of officer, non-commissioned officer; private, private/NCO. *Turkish Language, Language and Literature Journal*, (658), 327–340.
- Eker, S. (2006a). An interdisciplinary study on historical military terms made with Sü and Sū. *Türkbilig*, (12), 104–133.
- İnce, S. On the borrowed terms in the field of military service in the Turkish Dictionary. *Virtual Turkology Research Journal*, 5(1), 2020, 1–32. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/stad/issue/64242/585467>.
- Koroleva, T., Sorich, R., & Aleksandrova, O. (2021). Military discourse and features of its translation. *Scientific Bulletin of the K. D. Ushinsky Polytechnic University*, (33), 369–386 [in Ukrainian].
- Kuktash, Melih. (2022). Semantic Diversification from Nature to Military Terminology in the Context of Old Turkish ak- and bas- Verbs. October 3-5, 2022 I. International Turkish Culture Symposium. *Turkish Culture Research Institute*. (REPORT, proceedings book in print).
- Pasenchuk, N. V. (2017). The concept of discourse as a communicative event and text category. *Science and Education a New Dimension. Philology*, (123), 52–56 [in Ukrainian].
- Pidvoynyi, V. (2016). *Turkish-Ukrainian Dictionary of Military Terminology*. VPTS "Kyivskiy universytet" [in Ukrainian].
- Pohonets, V. V. (2019). *Supplementing the military vocabulary and phraseology of the English language: linguistic and sociolinguistic parameters* (Author's dissertation, Ph.D., 10.02.04). Zaporizkyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].
- Selivanova, O. O. (2011). *Linguistic Encyclopedia*. Dovkilya-K [in Ukrainian].
- Shevchenko, I. S. (Ed.). (2005). *Discourse as a Cognitive-Communicative Phenomenon*. Monograph. Konstanta [in Ukrainian].

Stadnik, I. O. (2016). Linguistic Correspondence of the Concepts of "Military" Discourse vs. "Military" Discourse. *Science and Education a New Dimension*. Philology, IV (22), Issue 99, 63–66 [in Ukrainian].

Tunch, G. (2008). Metaphorical structure in slang expressions related to military service. *National Folklore*, (78), 105–108.

Ukrainian Language: Encyclopedia. (2000). Ukrainian Encyclopedia [in Ukrainian].

Yermolenko, S. Ya. (n.d.). *Discourse. Thesaurus of linguistic terminology*. Linguistic portal "MOVA/info" [in Ukrainian]. http://www.mova.info/mov_thes.aspx?l1=68

Отримано редакцією журналу / Received: 19.05.25

Прорецензовано / Revised: 10.06.25

Схвалено до друку / Accepted: 11.06.25

Опубліковано / Published: 07.05.26

Iryna POKROVSKA, DSc (Philology), Prof.

ORCID ID: 0000-0002-7826-3148

e-mail: irem2003@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Alina KOHUT, Master's Student

ORCID ID: 0009-0007-0687-6272

e-mail: alinaviko@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TURKISH MILITARY DISCOURSE AS A CULTURAL-HISTORICAL AND SOCIOLINGUISTIC PHENOMENON

Background. *The growing attention to speech as a complex sociolinguistic phenomenon has led to the emergence and development of discourse studies. In light of the increase in military conflicts in recent years, the issue of military translation has become particularly relevant in Ukraine, along with the need to develop a theory of military discourse and explore the specifics of its translation. This article examines the concepts of "discourse" and "military discourse" through the lens of institutional characteristics. The aim of the study is to identify the influence of cultural-historical and sociolinguistic factors on the emergence of Turkish military discourse and the processes involved in the formation of Turkish military vocabulary.*

Methods. *The study employed the following methods: contextual analysis, used to determine the semantics of language units of the military sphere in their context; structural and word-formation analysis, applied to identify the ways in which Turkish military vocabulary is formed; and functional analysis, used to explore how these language units operate within military discourse.*

Results. *The article examines the Old Turkic verbs *ak-* and *bas-*, along with structures derived from these verbs, in terms of their semantic variability. Based on the theory of spatial and temporal conceptspheres, it is established that words, having a natural orientation, acquire military meanings through the process of semantic diversification. The study analyzes one of the most frequently used terms in historical Turkish military terminology, *sü* (~ *sū*) meaning "soldier, army, etc.," as well as terms formed using the *sü* lexeme. The emergence of military terminology is traced both through borrowings from other languages and through lexico-semantic processes (such as shift, extension, narrowing, and change of meaning). The study identifies the emergence of new mental units – such as concepts, stereotypes, scenarios, conceptual fields, and values – within military discourse. These elements contribute to the formation of a national and global military discourse through the use of "code-terms" that serve to indoctrinate contemporary Turkey.*

Conclusions. *By analyzing specific cultural-historical and sociolinguistic features of the formation of Turkish military discourse, we conclude that there is a deep connection between Turkic military terminology and a natural worldview. The development of military terminology should be considered in the context of the history of military culture, interrelations, and borrowings. Turkish military terminology has also been formed through lexico-semantic and morpho-syntactic means. Since military discourse was a part of nation-building in the modern Turkish Republic, this issue warrants further dedicated investigation.*

Keywords: Turkish language, discourse, military discourse, military vocabulary, military terminology, code-terms.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.